

Management of Property after Death without a Will

Apichart Aowchumpa

Assistant professor, Major of Law,

Faculty of Humanities and Social Sciences, Thepsatri Rajabhat University

First Author: apiaow123@gmail.com

Muan Sukamart

Lecturer, Major of Law,

Faculty of Humanities and Social Sciences, Thepsatri Rajabhat University

Corresponding Author: ms_union1@hotmail.com

Received: July 21, 2023 Revised: September 18, 2023 Accepted: November 10, 2023

Abstract

This article aims to study the laws regarding the property management of the deceased who had no will through the methods of collecting and summarizing the laws and regulations. This aims to effectively clarify the property management of the dead and it would be helpful for people who are interested in this matter, so they could have a better understanding and act on the case legally. Based on the fact that some people when they die, do not leave their will, there will always be some problems with property inheritance and management. Many problems arise including the inheritance of the deceased before they died, the claims of the deceased before they died, the responsibility to pay the debt that the deceased had before they died, and the problem of inheritance. Moreover, there is the issue of the person who would have the authority to manage the property of the deceased. Therefore, they could choose which heirs could become the administrator of the estate or what laws and regulations could be employed for the management of the property.

The study of property management in the case of the deceased who did not write a will found that the deceased could have completed a will appointing an administrator of the estate before his death. However, if the deceased did not make a will to appoint anyone for such purpose, an heir who had an interest in the property might request the court for the appointment of a person accepted by the heir as the administrator of the estate. A candidate for the administrator could be an heir who had an interest in the property or could be a trustworthy third party that could manage the property fairly. However, if the deceased's heir cannot appoint anybody as an

administrator of the estate, this can lead to problems in the management of the deceased's property. In this case, the law on collective ownership was compulsorily implemented to manage the property.

Keywords: Property Management, a Will, Administrator of an Estate, Collective Ownership

การจัดการทรัพย์สินภายหลังการตายที่ไม่มีพินัยกรรม

อภิชาติ อวจำปา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

First Author: apiaow123@gmail.com

เหมือน สุขมาตย์

อาจารย์, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

Corresponding Author: ms_union1@hotmail.com

ได้รับบทความ: 21 กรกฎาคม 2566 ปรับปรุงแก้ไข: 18 กันยายน 2566 ตอรับตีพิมพ์: 10 พฤศจิกายน 2566

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย โดยไม่ได้ทำพินัยกรรม โดยการรวบรวมและสรุปข้อกฎหมาย เพื่อก่อให้เกิดความชัดเจนแน่นอนในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายยิ่งขึ้น และเพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าใจและจัดการทรัพย์สินของผู้ตายตามกฎหมายได้ เนื่องจากเมื่อบุคคลใดถึงแก่ความตายโดยไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ ก็จะทำให้เกิดปัญหาในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องทรัพย์สินที่เป็นมรดกต้องมียุ่ก่อนที่ผู้ตายถึงแก่ความตาย สิทธิเรียกร้องที่ผู้ตายมียุ่ก่อนตาย รวมถึงหน้าที่และความรับผิดชอบในการชำระหนี้ที่ผู้ตายมียุ่ก่อนถึงแก่ความตาย ปัญหาการรับมรดกแทนที่ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องผู้มีสิทธิที่จะจัดการทรัพย์สินของผู้ตายว่าทายาทผู้ใดสามารถเข้ามาเป็นผู้จัดการมรดกได้หรือนำกฎหมายใดมาใช้บังคับกับการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายได้หรือไม่

จากการศึกษาพบว่า การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายในกรณีที่มิได้ทำพินัยกรรม ผู้ตายอาจทำพินัยกรรมตั้งผู้จัดการมรดกไว้ให้เสร็จสิ้นก่อนถึงแก่ความตาย หรือหากผู้ตายมิได้ทำพินัยกรรมเพื่อแต่งตั้งผู้จัดการมรดก ทายาทที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียในทรัพย์สินของผู้ตายอาจร้องขอต่อศาลเพื่อให้มีการแต่งตั้งบุคคลซึ่งทายาทยอมรับให้เป็นผู้จัดการมรดก ทั้งนี้ผู้จัดการมรดกอาจเป็นทายาทผู้มีส่วนได้เสียในทรัพย์สินของผู้ตายหรืออาจเป็นบุคคลภายนอกที่มีความสามารถในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายอย่างเป็นธรรมก็ได้ หรือในกรณีที่ทายาทของผู้ตายไม่สามารถแต่งตั้งผู้จัดการมรดกได้ ทำให้การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายมีปัญหา กรณีนี้จะต้องนำกฎหมายเรื่องกรรมสิทธิ์รวมมาใช้บังคับแก่การจัดการทรัพย์สิน

คำสำคัญ: การจัดการทรัพย์สิน, พินัยกรรม, ผู้จัดการมรดก, กรรมสิทธิ์รวม

บทนำ

เมื่อบุคคลธรรมดาผู้ใดถึงแก่ความตาย ไม่ว่าจะเป็นการตายตามธรรมชาติหรือการตายโดยผลของกฎหมาย ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินของผู้ถึงแก่ความตายจะมีมากมายไม่ว่าจะเป็นบรรดาทรัพย์สินของผู้ตาย สิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ ของผู้ตาย เป็นมรดกหรือไม่ จะต้องแบ่งให้แก่ผู้ใดใครคือผู้มีสิทธิในทรัพย์สินของผู้ตาย ผู้มีสิทธิในทรัพย์สินของผู้ตายจะได้รับทรัพย์สินนั้นมากน้อยเพียงใด และผู้ใดควรมีสิทธิในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย ปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาสำคัญในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย ประกอบกับคำพิพากษาฎีกาที่ 2780/2550¹ ระบุว่า ที่ดินที่โจทก์ทั้งสี่และจำเลยที่ได้รับมรดกมานั้นแม้ว่าจะยังไม่ได้จดทะเบียนโอนแบ่งให้แก่ทายาททั้งหมด ถือที่ดินดังกล่าวทุกคนมีส่วนเป็นเจ้าของรวม การที่จำเลยฟ้องแย้งขอให้ขับไล่โจทก์ที่ 2 ในฐานะเป็นผู้มีสิทธิในทรัพย์สินมรดกรวมอยู่ด้วยจึงไม่สิทธิฟ้องแย้งได้ เพื่อป้องกันปัญหายุ่งยากในลักษณะนี้ การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายอาจจัดการทรัพย์สินได้ก่อนถึงแก่ความตายที่อาศัยหลักความศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงเจตนาของเจ้าของทรัพย์สิน โดยผ่านการแสดงเจตนาในฐานะเจ้าของทรัพย์สิน กล่าวคือ การทำเป็นสัญญายกให้ในระหว่างที่เจ้าของทรัพย์สินยังมีชีวิตอยู่ หรือทำเป็นพินัยกรรมเพื่อจัดการทรัพย์สินหลังจากที่ผู้ให้ซึ่งเป็นผู้ทำพินัยกรรมถึงแก่ความตาย เพราะว่าเมื่อเจ้าของทรัพย์สินถึงแก่ความตายไปแล้วบรรดาทายาทผู้มีสิทธิรับทรัพย์สินของผู้ตายอาจไม่ยอมรับให้แบ่งทรัพย์สินไปตามความเห็นของบุคคลอื่น จากปัญหาดังกล่าวการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายอาจถือได้ว่าเป็นคดีที่สามารถจัดการได้ง่ายที่สุดและอาจจัดการได้ยากที่สุด โดยทายาทอาจตกลงกันเพื่อแต่งตั้งบุคคลใดมาเป็นผู้จัดการมรดก หรือในกรณีที่ปรากฏว่าทายาทผู้มีสิทธิได้รับทรัพย์สินของผู้ตายมีสิทธิไม่เท่ากัน ปัญหาในการจัดการทรัพย์สินอาจเกิดขึ้นได้ ทางแก้ในปัญหาดังกล่าวนอกจากการแต่งตั้งผู้จัดการมรดกแล้ว ควรที่จะนำกฎหมายใดมาใช้บังคับเพื่อให้จัดการทรัพย์สินของผู้ตายเกิดข้อพิพาทน้อยที่สุด ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดข้อขัดแย้งระหว่างผู้ที่ได้รับทรัพย์สินของผู้ตายหากผู้ตายมิได้ทำพินัยกรรมไว้

ปัญหาการจัดการทรัพย์สิน

ปัญหาการจัดการทรัพย์สินมีด้วยกัน ดังนี้ ปัญหาว่าอะไรคือมรดก ปัญหาการจัดการทรัพย์สินอันดับแรกคือ การพิจารณาว่าอะไรคือ มรดก² ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1600 (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 517) กำหนดว่าภายใต้บังคับของบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ กองมรดกของผู้ตายได้แก่ ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย ตลอดทั้งสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ เว้นแต่ตามกฎหมายหรือว่าโดยสภาพแล้วเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ ดังนั้น สิ่งที่เป็นมรดกสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ทรัพย์สินซึ่งเป็นของผู้ตาย ไม่ว่าจะเป็นอสังหาริมทรัพย์เช่น ที่ดิน บ้าน โรงเรือน หรือสังหาริมทรัพย์ เช่น รถยนต์ แก้ว แหวน เงิน ทอง ต่างๆ เป็นต้น แต่ต้องเป็นทรัพย์สินที่ผู้ตายเป็นเจ้าของในขณะถึงแก่ความตายเท่านั้น ในกรณีเป็นทรัพย์สินที่ได้มาเนื่องจากความตายจะไม่ถือเป็นมรดก เช่น

¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 2780/2550 ที่ดินพิพาทเป็นทรัพย์สินมรดกที่ยังไม่ได้จดทะเบียนโอนแบ่งให้แก่ทายาท ทายาททุกคนจึงมีสิทธิเป็นเจ้าของรวมในที่ดินพิพาท และมีสิทธิอยู่ในที่ดินพิพาท จึงไม่มีสิทธิฟ้องแย้งขอให้ขับไล่ทายาทคนไหนได้

² ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1600

เงินฉาปนกิจสงเคราะห์ เงินประกันชีวิต เป็นต้น ซึ่งเงินเหล่านี้ไม่ได้เป็นของผู้ตายในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่เป็นเงินที่ได้มาเพราะเหตุแห่งความตาย

2. สิทธิ คำว่า “สิทธิ” หมายถึง ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองหรือคุ้มครองให้บุคคลหนึ่งมีอยู่ทำให้บุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 124/2487³) โดยปกติสิทธิที่จะเป็นมรดกจะต้องเป็นสิทธิในทางทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นบุคคลสิทธิหรือทรัพย์สินสิทธิ เช่น ผู้ตายมีสิทธิเรียกร้องตามสัญญาเช่าซื้อ ผู้ตายเป็นเจ้าของหนี้มีสิทธิเรียกร้องตามสัญญากู้ยืมเงินให้ลูกหนี้ชำระหนี้ ผู้ตายเป็นเจ้าของหนี้มีสิทธิเรียกร้องตามสัญญาจำนองที่จะบังคับจำนอง หรือผู้ตายมีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนจากการถูกกระทำละเมิด เป็นต้น

อย่างไรก็ตามสิทธิเรียกร้องหรือทรัพย์สินสิทธินี้ถ้าเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ ไม่ว่าจะโดยกฎหมายบัญญัติให้เป็นการเฉพาะตัวหรือโดยสภาพเป็นการเฉพาะตัว ย่อมไม่เป็นมรดก คำว่า “สิทธิที่เป็นการเฉพาะตัว” หมายถึง สิทธิที่กฎหมายรับรองเฉพาะผู้ตายเท่านั้นที่สามารถมีสิทธิ หรือเป็นสิทธิที่บุคคลอื่นนอกจากผู้ตายทำแทนไม่ได้ เช่น สิทธิในใบอนุญาตให้จำหน่ายสุราหรือให้หมั้นหรือใช้อาวุธปืน ซึ่งเป็นสิทธิเฉพาะตัว สิทธิอาศัย (มาตรา 1404) สิทธิเก็บกิน (มาตรา 1418) สิทธิเรียกค่าทดแทนเกี่ยวกับการหมั้น (มาตรา 1440) สิทธิตามสัญญาเช่าของผู้เช่า (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1471/2494⁴) เป็นต้น

3. หน้าที่ และความรับผิดชอบ สิ่งที่ผู้ตายมีความผูกพันในการชำระหนี้ก่อนถึงแก่ความตาย เช่น ก่อนถึงแก่ความตายผู้ตายเป็นลูกหนี้มีความผูกพันในการชำระหนี้ตามสัญญาเงินกู้ หรือก่อนถึงแก่ความตายผู้ตายเป็นลูกหนี้มีความผูกพันที่จะต้องไปดำเนินการจดทะเบียนโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่ผู้ซื้อที่ดิน หรือมีความผูกพันเป็นลูกหนี้ที่จะต้องผ่อนชำระหนี้ตามสัญญาเช่าซื้อรถยนต์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหน้าที่และความรับผิดชอบในการชำระหนี้ถ้าเป็นเรื่องเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ ย่อมไม่เป็นมรดก เช่น หน้าที่ในฐานะผู้จัดการมรดก (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 48/2519⁵ และ 131/2506⁶) หน้าที่ของตัวแทน (มาตรา 829) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 278) หน้าที่ในการเกณฑ์ทหาร เป็นต้น

การรับผิดชอบในหนี้ของทายาทไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบเกินกว่าทรัพย์สินมรดกที่ตกทอดได้แก่ตนเอง (มาตรา 1601) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 517)

ปัญหาผู้มีสิทธิในทรัพย์สินของผู้ตาย

เนื่องจากทรัพย์สินของผู้ตายที่เป็นมรดกย่อมตกทอดแก่ทายาท ทั้งนี้ประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 1599 (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 517) กำหนดว่า เมื่อบุคคลใดถึงแก่ความตาย มรดกของบุคคลนั้นย่อมตกทอดแก่ทายาท ดังนั้นผู้ที่มีสิทธิรับมรดกของผู้ตายจะต้องอยู่ในฐานะเป็นทายาท

³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 124/2487 ในเรื่องหมิ่นประมาทเขาซึ่งหน้าอันเป็นผิดฐานลหุโทษนั้นถือว่าเป็นการทำละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 ซึ่งศาลคำนวณค่าเสียหายให้ตามควรแก่พฤติการณ์ตามมาตรา 438 คำว่าสิทธิ หมายถึงประโยชน์อันบุคคลมีอยู่และบุคคลอื่นต้องเคารพหรือได้รับการรับรองและคุ้มครองของกฎหมาย

⁴ การเช่าทรัพย์สินนั้น ปกติฝ่ายผู้ให้เช่าย่อมพึงเล็งถึงคุณสมบัติของผู้เช่าว่าจะสมควรได้รับความไว้วางใจในการใช้ทรัพย์สินที่เช่าและในการดูแลรักษาทรัพย์สินที่เช่าหรือไม่ ฉะนั้นสิทธิของผู้เช่าจึงมีสภาพเป็นการเฉพาะตัว เมื่อผู้เช่าตาย สัญญาเช่าก็เป็นอันระงับ ไม่ตกทอดไปยังทายาท

⁵ การจัดการมรดกเป็นสิทธิเฉพาะตัวไม่เป็นมรดก ผู้คัดค้านซึ่งขอเป็นผู้จัดการมรดกตาย จะมีผู้เช่าเป็นคู่ความแทนไม่ได้

⁶ คดีที่ร้องขอแต่งตั้งหรือถอดถอนผู้จัดการมรดก ไม่เป็นคดีที่ทายาทจะรับมรดกความของคู่ความที่ถึงแก่กรรมได้เพราะไม่เป็นมรดก คดีที่ร้องขอให้ถอดถอนจำเลยผู้จัดการมรดก เมื่อจำเลยถึงแก่กรรมในระหว่างฎีกา ก็ไม่มีประโยชน์ที่ศาลฎีกาจะพิจารณาฎีกาของจำเลยต่อไป ศาลฎีกาจึงมีคำสั่งให้จำหน่ายคดี

เท่านั้น และการตกทอดแห่งมรดกเป็นไปโดยผลของกฎหมายและในทันทีที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย โดยทายาทผู้มีสิทธิรับมรดกไม่จำเป็นต้องแสดงเจตนาสนองรับกฎหมายได้แบ่งทายาทผู้มีสิทธิรับมรดกออกเป็น 2 ประเภท (มาตรา 1603) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 518) คือ

1. ทายาทประเภทที่ 1 เป็นทายาทที่มีสิทธิตามกฎหมายหรือที่เรียกว่า “ทายาทโดยธรรม” ซึ่งทายาทประเภทนี้จะต้องเป็นบุคคลธรรมดาเท่านั้น นิติบุคคลไม่สามารถเป็นทายาทประเภทนี้ได้

2. ทายาทประเภทที่ 2 เป็นทายาทที่มีสิทธิตามพินัยกรรม ที่เรียกว่า “ผู้รับพินัยกรรม” โดยผู้รับพินัยกรรมนี้อาจเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้ และผู้รับพินัยกรรมอาจเป็นทายาทโดยธรรมด้วยก็ได้

ดังนั้น มรดกจึงตกทอดแก่ทายาททั้ง 2 ประเภทดังกล่าว เว้นแต่มีกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้เป็นพิเศษทำให้มรดกอาจไม่ตกทอดแก่ทายาทก็ได้ เช่น กรณีที่พระภิกษุได้ทรัพย์สินมาในระหว่างที่เป็นสมณเพศ ต่อมาพระภิกษุมรณภาพลง ทรัพย์สินดังกล่าวถือว่าเป็นมรดกของพระภิกษุตกเป็นสมบัติของวัดที่เป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุ เว้นไว้แต่พระภิกษุนั้นจะได้จำหน่ายในระหว่างมีชีวิตหรือโดยพินัยกรรม (มาตรา 1623) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 524) หรือการที่ผู้ตายมีข้อกำหนดให้นำทรัพย์สินมาจัดตั้งเป็นมูลนิธิโดยพินัยกรรม (มาตรา 1676) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 541)

เมื่อทรัพย์สินของผู้ตายเป็นมรดกตกทอดแก่ทายาทแล้ว การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายมี 2 กรณี ดังนี้

- กรณีที่ 1 ผู้ตายไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ หรือทำพินัยกรรมไว้แต่พินัยกรรมไม่มีผลบังคับ
- กรณีที่ 2 ผู้ตายได้ทำพินัยกรรมไว้ และพินัยกรรมนั้นมีผลสมบูรณ์สามารถบังคับได้

ในที่นี้ ผู้เขียนมีความมุ่งหมายที่จะเขียนเฉพาะกรณีที่ผู้ตายไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ หรือทำพินัยกรรมไว้แต่พินัยกรรมไม่มีผลบังคับเท่านั้น ในส่วนนี้จะเป็นการแบ่งทรัพย์สินของผู้ตายที่เป็นมรดกให้แก่ทายาทที่มีสิทธิรับมรดกตามกฎหมายหรือทายาทโดยธรรมนั่นเอง ซึ่งทายาทโดยธรรมมี 2 ประเภท คือ ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติ ทายาทโดยธรรมที่เป็นคู่สมรส (มาตรา 1629) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 526)

ก) ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติ คือ ทายาทโดยธรรมที่มีสิทธิรับมรดกตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1629 วรรคหนึ่ง ซึ่งมีสิทธิได้รับมรดกก่อนหลังและมี 6 ลำดับ

ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 1 ผู้สืบสันดาน หมายถึง ลูก หลาน เหลน ลื้อ โดยผู้สืบสันดานต่างชั้นกัน ผู้สืบสันดานในชั้นที่สนิทกับเจ้ามรดกเท่านั้นที่มีสิทธิรับมรดก ผู้สืบสันดานในลำดับชั้นถัดลงมาจะมีสิทธิรับมรดกได้ก็จะต้องเป็นการรับมรดกแทนที่ เช่น กรณีที่ผู้สืบสันดานชั้นบุตรถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดกทำให้ในเวลาเจ้ามรดกถึงแก่ความตาย ผู้สืบสันดานชั้นบุตรไม่สามารถรับมรดกได้ เนื่องจากไม่มีสภาพบุคคลผู้สืบสันดานในลำดับถัดลงมา คือ ผู้สืบสันดานชั้นหลานจะเข้ารับมรดกแทนที่ ดังนั้น หากบุตรถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดก หลานถึงจะมีสิทธิรับมรดกในฐานะการรับมรดกแทนที่

ในการรับมรดกของผู้สืบสันดานที่ใกล้ชิดสนิทกับเจ้ามรดกมากที่สุด คือ ผู้สืบสันดานชั้นบุตร โดยผู้สืบสันดานชั้นบุตรที่มีสิทธิรับมรดกของมารดาเสมอเพราะกฎหมายถือว่าบุตรที่เกิดมามีมารดาที่ชอบด้วยกฎหมายเสมอ (มาตรา 1546) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 481) จะมีปัญหาเฉพาะผู้สืบสันดานชั้นบุตรที่จะรับมรดกของบิดาผู้ตายเท่านั้น ได้แก่

ก) บุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของบิดาในขณะที่เกิด หมายถึง บุตรที่บิดามารดาจดทะเบียนสมรสกัน บุตรที่เกิดมาจึงเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของทั้งบิดามารดา ดังนั้น บุตรประเภทนี้สามารถรับมรดกของทั้งบิดาและมารดา หรือในกรณีที่บุตรที่เกิดภายใน 310 วันนับแต่การสมรสสิ้นสุดลง

ข) บุตรโดยชอบด้วยกฎหมายภายหลังการเกิด หมายถึง บุตรที่เกิดจากบิดามารดาที่ไม่จดทะเบียนสมรสกัน ในที่นี้เฉพาะบุตรที่เกิดขึ้นจะไม่ใช่บุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของบิดาเท่านั้น ส่วนมารดาแม้จะไม่ได้จดทะเบียนสมรสกับบิดาก็ถือว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของมารดาเสมอ ดังนั้น บุตรที่จะรับมรดกของบิดาได้จะต้องเป็นกรณีที่บิดามารดามารดาจดทะเบียนสมรสภายหลังจากบุตรเกิด บิดาจดทะเบียนรับรองบุตร หรือศาลพิพากษาว่าเป็นบุตร ทั้งนี้ความเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายนี้ให้มีผลนับแต่วันที่เด็กเกิด (มาตรา 1558) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 486)

ค) บุตรที่เกิดจากการสมรสเป็นโมฆะ บุตรที่เกิดก่อนศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าการสมรสเป็นโมฆะ ย่อมถือว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของทั้งบิดาและมารดา นอกจากนี้ยังรวมถึงกรณีที่บุตรที่เกิดภายใน 310 วัน นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าการสมรสเป็นโมฆะ (มาตรา 1538 และ มาตรา 1536 วรรคสอง) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 477)

ง) บุตรที่เกิดระหว่างสมรส แต่การสมรสนั้นฝ่าฝืนเงื่อนไขเรื่องโมฆียะ และต่อมาศาลมีคำพิพากษาให้เพิกถอนการสมรส ให้ถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามีของมารดา (มาตรา 1560) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 487) ทั้งนี้ยังรวมถึงกรณีที่บุตรเกิดภายใน 310 วันนับแต่วันที่การสมรสสิ้นสุดลง โดยศาลเพิกถอนการสมรสที่เป็นโมฆียะ ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เคยเป็นสามีของมารดา (มาตรา 1536 วรรคหนึ่ง) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 477)

จ) ส่วนกรณีบุตรชอบด้วยกฎหมายเพราะการฟ้องคดีขอให้ศาลพิพากษาว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายซึ่งได้ฟ้องภายในอายุความมรดก แม้ศาลจะพิพากษาว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายหลังจากผ่านไปกี่ปีก็ตาม ก็มีสิทธิรับมรดกของผู้ตายซึ่งเป็นเจ้ามรดกตามมาตรา 1558 การฟ้องคดีขอให้รับเด็กเป็นบุตรของผู้ตายที่ได้ฟ้องภายในกำหนดอายุความมรดก ถ้าศาลได้พิพากษาว่าเด็กเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของผู้ตาย เด็กนั้นมีสิทธิรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม และในกรณีที่ได้มีการแบ่งมรดกไปแล้ว ให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ว่าด้วยเรื่องลาภมิควรได้มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ฉ) เด็กเกิดจากหญิงหม้ายที่ทำการสมรสใหม่ในเวลาไม่เกิน 310 วัน นับแต่ขาดจากการสมรสเดิม ให้สันนิษฐานว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของสามีคนใหม่และภริยา (มาตรา 1537) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 477)

ช) เด็กเกิดจากการผสมเทียมไม่ว่าจะเป็นการผสมเทียมในมดลูกหรือผสมเทียมนอกมดลูกตามกรรมวิธีของเด็กหลอดแก้วโดยใช้ไข่ของหญิงผู้ให้กำเนิดหรือไข่ของหญิงอื่นก็ตาม เด็กถือว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของหญิงผู้ให้กำเนิด หากหญิงผู้ให้กำเนิดมีสามีก็ให้สันนิษฐานว่าเป็นเด็กเกิดระหว่างสมรสจึงเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของสามีด้วยแม้จะเป็นการผสมเทียมโดยใช้อสุจิของชายอื่นก็ตาม (ประสพสุข บุญเดช, 2560, หน้า 172-173)

ซ) ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ.2558 กรณีเด็กเกิดจากการตั้งครรภ์แทนหรืออุ้มบุญหากเป็นการตั้งครรภ์แทนตามความประสงค์ของสามีและภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายโดยใช้ตัวอ่อนที่เกิดจากอสุจิของสามีและไข่ของภริยา หรือใช้ตัวอ่อนที่เกิดจากอสุจิหรือไข่ของภริยากับไข่หรืออสุจิของผู้อื่น เด็กที่เกิดมานั้นเป็นบุตร

ชอบด้วยกฎหมายของสามีและภริยาแม้บุคคลทั้งสองจะถึงความตายก่อนเด็กเกิดก็ตาม หญิงที่รับตั้งครรภ์มิใช่มารดาของเด็ก ชายหรือหญิงอื่นที่บริจาคอสุจิหรือไข่และเด็กที่เกิดจากอสุจิหรือไข่ดังกล่าว ไม่มีสิทธิและหน้าที่ระหว่างกันตามกฎหมายครอบครัวและมรดก หากเป็นกรณีที่มีได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว เด็กที่เกิดจากหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนต้องถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนตามหลักทั่วไปของการเป็นมารดากับบุตรตามมาตรา 1546 (ประสพสุข บุญเดช, 2560, หน้า 173-174)

ฅ) บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรอง หมายถึง บุตรที่เกิดจากบิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน แต่มีพฤติการณ์ที่รับรองสถานะความเป็นบุตรซึ่งการรับรองนี้จะอาศัยข้อเท็จจริงประกอบการพิจารณา พฤติการณ์ของการประพฤติปฏิบัติที่บิดามีต่อบุตร (พงษ์ธวัช บุญพิทักษ์, 2562, ย่อหน้า 1-3) ซึ่งมีลักษณะของการแสดงออกอย่างเปิดเผยว่าเด็กคนนี้เป็นบุตรของตนเอง ได้แก่ การไปแจ้งเกิดในทะเบียนบ้านหรือสูติบัตรว่าตนเองเป็นบิดา ให้การอุปการะเลี้ยงดูด้วยการส่งเสียค่าเล่าเรียน ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ให้ใช้นามสกุล การรับรองบุตรนี้สามารถรับรองได้ในขณะตั้งครรภ์ก็ได้ หากเป็นเพียงการปฏิบัติอย่างลับๆ ย่อมไม่อาจถือว่าเป็นรับรองบุตร

การเป็นบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองนี้ กฎหมายมิได้รับรองสถานภาพว่าเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดา ดังนั้นบุตรประเภทนี้เป็นเพียงบุตรที่มีสิทธิรับมรดกของผู้ตายที่เป็นบิดาที่มีชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น บุตรประเภทนี้จะมาเรียกร้องค่าขาดอุปการะตามกฎหมายมิได้ เพราะบิดาไม่มีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูบุตรนอกกฎหมาย

การที่บุตรประเภทนี้ถึงแก่ความตาย บิดานอกกฎหมายที่มีพฤติการณ์รับรองไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตรที่ถึงแก่ความตายได้ เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้บิดาที่จะรับมรดกของบุตรได้จะต้องเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งตรงนี้จะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมเพราะขัดแย้งต่อความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม (ถิรวิทย์ รักเล่ง, 2564, ย่อหน้า 13) สมควรมีการแก้ไขกฎหมาย ให้บิดานอกกฎหมายที่ได้มีพฤติการณ์รับรองบุตรมีสิทธิรับมรดก

ญ) บุตรบุญธรรมเป็นบุตรที่เกิดขึ้นจากการที่บิดาหรือมารดาหรือทั้งบิดาและมารดาจดทะเบียนรับบุตรบุญธรรม ทั้งนี้การจดทะเบียนรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมจะต้องดำเนินการตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และพระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ.2522 โดยบุตรบุญธรรมมิได้เป็นบุตรที่สืบสายโลหิตมาโดยตรงเหมือนกับผู้สืบสันดานที่เป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายหรือบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรอง กฎหมายกำหนดให้บุตรบุญธรรมถือว่าเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย (มาตรา 1627) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 525) บุตรบุญธรรมจึงสามารถรับมรดกของบิดาหรือมารดาบุญธรรมหรือทั้งบิดาและมารดา บุญธรรมได้ และไม่สูญเสียสิทธิในการรับมรดกของบิดามารดาผู้ให้กำเนิด แต่อย่างไรก็ตามบิดาหรือมารดาบุญธรรมที่จดทะเบียนรับบุตรบุญธรรมไม่อาจรับมรดกของผู้เป็นบุตรบุญธรรมที่ถึงแก่ความตายได้ (มาตรา 1598/29)

ในกรณีการรับมรดกของบุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองบุตรบุญธรรมสามารถรับมรดกได้โดยไม่ติดสิทธิซึ่งกันและกัน เช่น นายเอกจดทะเบียนสมรสกับนางโท มีบุตรคือนายจันทร์ ต่อมานายเอกได้อยู่กินฉันสามีภรรยา กับนางตรี มีบุตรคือนายอังคาร โดยนายเอกได้แสดงต่อบุคคลทั่วไปว่า นายอังคารเป็นบุตรของตน หลังจากนั้นนายเอกได้จดทะเบียนรับนายพุมมาเป็นบุตรบุญธรรม โดยความยินยอมของนางโท เมื่อนายเอกถึงแก่ความตาย นายจันทร์ในฐานะบุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย

นายอัครในฐานบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรอง นายพุธในฐานบุตรบุญธรรม ย่อมมีสิทธิในการรับมรดกของนายเอกในฐานะเป็นทายาทโดยธรรมที่ เป็นผู้สืบสันดานตามมาตรา 1629(1) และมีสิทธิได้รับมรดกในส่วนที่เท่าๆ กันเนื่องจากอยู่ในลำดับเดียวกันตามมาตรา 1633 (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 527)

ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 2 บิดามารดา หมายถึง บิดา มารดา ของผู้ตายซึ่งเป็นเจ้ามรดก แต่บิดามารดานี้จะต้องเป็นบิดามารดาที่ชอบด้วยกฎหมาย ในที่นี้บุตรที่เกิดมาจะมีมารดาโดยชอบด้วยกฎหมายเสมอเนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติรับรองไว้ในมาตรา 1546 เด็กเกิดจากหญิงที่ไม่ได้มีการสมรสกับชายให้ถือว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของหญิงนั้น เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น ปัจจุบันนี้คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ.2558 ดังนั้น หากบุตรถึงแก่ความตาย มรดกของบุตรจะตกทอดแก่มารดาในฐานะทายาทโดยธรรมลำดับที่ 2 เสมอ ไม่ว่ามารดาจะจดทะเบียนสมรสกับบิดาหรือไม่

ปัญหาจะเกิดขึ้นเฉพาะความเป็นบิดาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายเท่านั้นที่จะไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตรที่ถึงแก่ความตาย ดังนั้นหากบิดาจะมีสิทธิรับมรดกของบุตรได้ ย่อมจะต้องเป็นบิดาที่จดทะเบียนสมรสกับมารดา บิดาที่จดทะเบียนรับรองบุตร ศาลพิพากษาว่าเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมาย ส่วนบิดานอกกฎหมายที่ได้รับรองบุตร กฎหมายให้ถือว่าบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย กฎหมายมิได้บัญญัติให้บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดา ด้วยเหตุนี้จึงต้องถือว่าบิดาที่รับรองบุตรนอกกฎหมายไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตรที่ถึงแก่ความตาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1271/2506⁷ (ประชุมใหญ่))

ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 3 พี่น้องร่วมบิดามารดา หมายถึง พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันกับเจ้ามรดก เช่น ก. ข. สามิภริยามีบุตรคือ ค. ง. จ. ดังนี้ ค. ง. จ. เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ความเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันไม่จำเป็นต้องถือตามกฎหมาย แต่ถือตามสายโลหิต คำว่าพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันนี้ไม่รวมถึงบุตรบุญธรรมที่บิดามารดาของตนได้รับบุตรบุญธรรมไว้ด้วยไม่นับว่าเป็นพี่หรือน้องตามความในมาตรา 1629(3) (สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552, หน้า 55)

ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 4 พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดา หมายถึง พี่น้องร่วมบิดาเดียวกันแต่ละแม่ หรือพี่น้องร่วมมารดาเดียวกันแต่คนละพ่อ ทายาทโดยธรรมลำดับ 4 นี้ กฎหมายถือตามสายโลหิตไม่ได้ถือตามกฎหมาย

ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 5 ปู่ ย่า ตา ยาย หมายถึง ผู้บุพการีโดยตรงขึ้นไป โดยไม่รวมถึงทวด ซึ่งปู่ ย่า คือ บิดามารดาของบิดาเจ้ามรดก ส่วนตา ยาย คือ บิดามารดาของมารดาเจ้ามรดก และจะต้องเป็นสายเดียวกันกับเจ้ามรดก ส่วนถ้าจะมีสิทธิรับมรดก ปู่ ย่า ตา ยาย ต้องชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ยังมีความเห็นต่างออกเป็นสองแนว กล่าวคือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4828/2529⁸ และ 2742/2545⁹ ทั้งสอง

⁷ การที่บิดากับบุตรเป็นทายาทและมีสิทธิรับมรดกซึ่งกันและกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629 นั้น หมายถึง เป็นบิดาและบุตรต่อกันตามกฎหมาย มาตรา 1627 เป็นบทยกเว้นให้บุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายแต่บิดาได้รับรองแล้วมีสิทธิได้รับมรดกของบิดา จึงต้องตีความโดยเคร่งครัดมาตรานี้ให้ถือว่าบุตรนั้นเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายย่อมจะถือว่าบิดานั้นเป็นบิดาโดยชอบด้วยกฎหมายไม่ได้ บิดาจึงไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตรที่ตนได้รับรองนั้น (ประชุมใหญ่ ครั้งที่ 14/2506)

⁸ การเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันโดยชอบด้วยกฎหมายบิดามารดาไม่จำเป็นต้องจดทะเบียนสมรสกัน แต่ต้องถือตามความเป็นจริง ผู้ตายไม่มีผู้สืบสันดานและบิดามารดาถึงแก่กรรมแล้ว มีอำนาจฟ้องเรียกค่าปลงศพจากผู้ต้องรับผิดชอบภาระทำละเมิดเป็นเหตุให้ผู้ตายถึงแก่ความตาย

⁹ การเป็นทายาทโดยธรรมในฐานะพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629(4) นั้น นอกจากกฎหมายมิได้กำหนดว่าพี่น้องร่วมบิดาเดียวกัน จะต้องเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดาเดียวกันแล้ว ซึ่งเป็นการตีความที่ทำให้การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวแคบเกินกว่าบทบัญญัติตามตัวอักษรของกฎหมายและมีใช้ความมุ่งหมายของบทบัญญัติที่ให้ทายาทโดยธรรมซึ่งอยู่ในฐานะเป็นญาติ

ฎีกานี้การเป็นปู่ ย่า ตา ยาย ถือตามความเป็นจริง แต่ยังคงมีนักกฎหมายบางคนมองว่าต้องเป็นปู่ ย่า ตา ยาย ที่ชอบด้วยกฎหมาย (พงษ์รัตน์ บุญพิทักษ์, 2562, ย่อหน้า 1-3)

ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 6 ลุง ป้า น้า อา เป็นทายาทโดยธรรมลำดับสุดท้ายที่มีสิทธิรับมรดก ลุง กับป้า คือ พี่ชายหรือพี่สาวของบิดาหรือมารดาของเจ้ามรดก น้ากับอาคือ น้องของมารดาหรือน้องของบิดาเจ้ามรดกแล้วแต่กรณี ลุง ป้า น้า อา นี้อาจเป็นพี่น้องร่วมแต่บิดาหรือร่วมแต่มารดาของบิดามารดาเจ้ามรดกก็ได้กฎหมายมิได้แยกไว้เช่นเดียวกับกรณีตามมาตรา 1629(3) (4) (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 244/2491¹⁰)

ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 1 ผู้สืบสันดาน ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 2 บิดามารดา ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 3 พี่น้องร่วมบิดามารดา ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 4 พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดา ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 5 ปู่ ย่า ตา ยาย ทายาทโดยธรรมลำดับที่ 6 ลุง ป้า น้า อา มิได้หมายความว่าทายาทโดยธรรมทุกลำดับมีสิทธิได้รับมรดกโดยพร้อมกัน การจัดลำดับทายาทโดยธรรมทั้งหกลำดับนี้เป็นไปโดยมีเจตนารมณ์ที่จะให้ทายาทโดยธรรมในลำดับต้นมีสิทธิรับมรดกก่อนทายาทโดยธรรมที่อยู่ลำดับหลังหรือถัดลงมา ซึ่งหลักการดังกล่าวเรียกว่า “หลักญาติสนิทตัดญาติห่าง” ยกเว้นทายาทโดยธรรมลำดับที่ 1 คือ กรณีมีผู้สืบสันดานยังมีชีวิตอยู่หรืออาจมีการรับมรดกแทนที่โดยไม่ขาดสาย และปรากฏว่ามีทายาทโดยธรรมลำดับที่ 2 คือ บิดามารดา ยังมีชีวิตอยู่ ทายาทโดยธรรมทั้ง 2 ลำดับนี้จะไม่ตัดกัน โดยให้บิดามารดาได้ส่วนแบ่งเสมือนเป็นทายาทชั้นบุตร (มาตรา 1630 วรรคสอง) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 526)

กฎหมายไม่มีความประสงค์ที่จะให้ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติได้รับมรดกทั้งหมดพร้อมกัน แต่ให้ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาตินั้นตัดสิทธิในการรับมรดกระหว่างกันเอง ยกเว้นทายาทโดยธรรมที่เป็นผู้สืบสันดานกับทายาทโดยธรรมที่เป็นบิดามารดาเท่านั้นที่ไม่ตัดสิทธิการรับมรดก

สำหรับส่วนแบ่งในมรดกของทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติซึ่งมีสิทธิรับมรดกและอยู่ในลำดับเดียวกันจะได้ส่วนแบ่งเท่าๆ กัน (มาตรา 1633) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 525)

ทายาทโดยธรรมประเภทคู่สมรส คู่สมรสที่มีชีวิตอยู่ให้ถือว่าเป็นทายาทโดยธรรมแต่ต้องเป็นคู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมายกล่าวคือ จะต้องมีการจดทะเบียนสมรส และภายใต้บังคับบทบัญญัติพิเศษ มาตรา 1635 ในกรณีที่ผู้ตายมีคู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมายขณะถึงแก่ความตาย คู่สมรสที่มีชีวิตอยู่ย่อมมีสิทธิรับมรดก แต่ต้องมีการแบ่งทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาก่อนกล่าวคือ จะต้องพิจารณาเรื่องของสินส่วนตัวและสินสมรส โดยส่วนที่เป็นทรัพย์สินมรดกของผู้ตายจะเป็นสินส่วนตัวของผู้ตายและส่วนของสินสมรสของผู้ตายครึ่งหนึ่ง (มาตรา 1625) (พิชัย นิลทองคำ, 2559)

สนิทที่ใกล้ชิดที่สุดอยู่ในลำดับมีสิทธิรับมรดกก่อนหลังและตัดญาติห่างซึ่งอยู่ในลำดับถัดลงไปให้มีสิทธิในทรัพย์สินมรดกของผู้ตายตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1630 ฉะนั้น การเป็นทายาทโดยธรรมในฐานะพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันจึงต้องถือตามความเป็นจริง เมื่อผู้ร้องและผู้ตายต่างมีบิดาคนเดียวกัน แม้จะเป็นบุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของบิดาก็ถือว่าผู้ร้องกับผู้ตายเป็นพี่น้องร่วมบิดาเดียวกัน ผู้ร้องจึงอยู่ในฐานะทายาทโดยธรรมตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629(4)

¹⁰กรรมการอำนวยการตั้งกำนันตรวโจรงฆ่าสัตว์ และทำการจับกุมผู้ฆ่าสัตว์โดยไม่ได้รับอนุญาต กำนันไปพบผู้หาบของมาสงสยว่า จะทำการขายเนื้อสุกรโดยไม่ได้รับอนุญาต จะเข้าจับกุมผู้นั้นหนีเข้าบ้าน กำนันตามเข้าไปเพื่อจะจับ จำเลยหยิบมีดมา แฉ่จะทำร้ายพอตัดารวจจับจำเลยดังนี้ ไม่มีเหตุถือว่า เป็นการกระทำความผิดซึ่งหน้า และคดีนี้กำนันไม่มีอำนาจเข้าไปจับในท้อง จึงเป็นการนอกหน้าที่ จำเลยทำการป้องกันได้ ไม่มีความผิด

เมื่อแยกทรัพย์สินว่าส่วนไหนเป็นมรดกของผู้ตายแล้ว การแบ่งทรัพย์สินมรดกของผู้ตายจะต้องถือว่า คู่สมรสมีสิทธิรับมรดกเสมอ แต่ส่วนของทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติจะตัดกันเอง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1635 กำหนดหลักเกณฑ์เป็นกรณีดังนี้

กรณีที่ 1 ถ้าผู้ตายมีคู่สมรส มีทายาทโดยธรรมลำดับที่ 1 คือ ผู้สืบสันดาน ยังมีชีวิตอยู่หรือมีการรับมรดกแทนที่โดยไม่ขาดสาย และมีทายาทโดยธรรมลำดับ 2 คือ บิดามารดา ยังมีชีวิตอยู่ คู่สมรสได้ส่วนแบ่งเสมือนตนเองเป็นทายาทชั้นบุตร

กรณีที่ 2 ถ้าผู้ตายมีคู่สมรส มีทายาทโดยธรรมลำดับที่ 2 บิดามารดา ยังมีชีวิตอยู่แต่ไม่มีทายาทโดยธรรมลำดับ 1 ผู้สืบสันดานยังมีชีวิตอยู่หรือมีการรับมรดกแทนที่ คู่สมรสได้รับมรดกกึ่งหนึ่ง

หรือถ้าผู้ตายมีคู่สมรสที่มีชีวิตอยู่ โดยไม่มีทายาทโดยธรรมลำดับ 1 ผู้สืบสันดานที่มีชีวิตหรือรับมรดกแทนที่ และไม่มีทายาทโดยธรรมลำดับ 2 คือ บิดามารดา มีชีวิตอยู่ แต่ปรากฏว่ามีทายาทโดยธรรมลำดับ 3 คือ พี่น้องร่วมบิดามารดา ยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ คู่สมรสจะได้รับมรดกกึ่งหนึ่งเช่นกัน

กรณีที่ 3 ถ้าผู้ตายมีคู่สมรสที่มีชีวิตอยู่ และมีทายาทโดยธรรมลำดับ 4 คือ พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดา ยังมีชีวิตอยู่หรือมีการรับมรดกแทนที่ หรือมีทายาทโดยธรรมลำดับ 5 คือ ปู่ ย่า ตา ยาย ยังมีชีวิตอยู่ หรือมีทายาทโดยธรรมลำดับ 6 คือ ลุง ป้า น้า อา ยังมีชีวิตอยู่หรือมีการรับมรดกแทนที่โดยไม่ขาดสาย คู่สมรสมีสิทธิได้รับมรดกสองในสามส่วน

กรณีที่ 4 ถ้าผู้ตายมีคู่สมรสที่มีชีวิตอยู่ โดยไม่มีทายาทโดยธรรมลำดับ 1 ถึง ลำดับ 6 คู่สมรสจะได้รับมรดกทั้งหมด

เมื่อพิจารณาจากการรับมรดกของทั้งทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติและทายาทโดยธรรมที่เป็นคู่สมรสแล้ว เห็นว่าการคิดส่วนแบ่งของคู่สมรสนั้นจะต้องพิจารณาก่อนว่าผู้ตายมีทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติมีสิทธิรับมรดกหรือไม่ และเป็นทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติลำดับใดตามมาตรา 1629 วรรคหนึ่ง หลังจากนั้นจึงมาพิจารณาต่อไปว่าคู่สมรสจะได้ส่วนแบ่งเท่าใด (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 526)

ปัญหาเรื่องการรับมรดกแทนที่

โดยปกติทายาทโดยธรรมและผู้รับพินัยกรรมซึ่งเป็นบุคคลธรรมดา ถ้าจะมีสิทธิรับมรดกจะต้องมีสภาพบุคคลหรือเกิดมาภายใน 310 วันนับแต่วันที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย หากผู้ที่มีสิทธิรับมรดกดังกล่าวเกิดถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดกตาย ทำให้มีปัญหาว่าส่วนที่จะต้องตกทอดแก่ทายาทที่ได้ถึงแก่ความตายไปก่อนจะต้องตกเข้าสู่กองมรดกเพื่อแบ่งปันให้แก่ทายาทที่ยังมีชีวิตอยู่หรือจะตกทอดแก่ทายาทที่ได้ถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดก เพื่อให้การรับมรดกเป็นการสืบสิทธิรับมรดกโดยไม่ขาดสาย กฎหมายจึงบัญญัติเรื่องการรับมรดกแทนที่ โดยมีข้อพิจารณาที่สำคัญดังนี้

1. การรับมรดกแทนที่จะต้องเกิดจากสาเหตุ 2 ประการเท่านั้น

ประการที่ 1 ทายาทโดยธรรมถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดก ในส่วนนี้จะมีปัญหาว่าหากเป็นกรณีที่เจ้ามรดกตายพร้อมกันกับทายาทโดยธรรมที่มีสิทธิรับมรดก จะเกิดปัญหาในการตีความว่าจะมีการรับมรดกแทนที่ได้หรือไม่ ในส่วนนี้คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 13129/2556 วินิจฉัยว่า ธ. ซึ่งเป็นบุตรของ ก. และ ก. ตายพร้อมกัน ต่างไม่เป็นทายาทที่จะรับมรดกของกันและกัน เพราะในขณะที่บุคคลหนึ่งถึงแก่ความตายอีกบุคคลหนึ่งไม่มีสภาพบุคคลที่มีความสามารถที่จะมีสิทธิได้ตาม ป.พ.พ. มาตรา 15

และมาตรา 1604 วรรคหนึ่ง และกรณีไม่ต้องด้วยมาตรา 1639 (พิชัย นิลทองคำ, 2559) เนื่องจาก ช. ทายาทไม่ได้ตายก่อน ก. เจ้ามรดกอันจะทำให้โจทก์ซึ่งเป็นบุตรของ ช. มีสิทธิรับมรดกแทนที่ ช. โจทก์จึงไม่มีอำนาจฟ้องเรียกเอาทรัพย์สินมรดกของ ก. จากคำพิพากษาศาลฎีกาจะเห็นได้ว่าหากทายาทที่มีสิทธิรับมรดกตายพร้อมกันกับเจ้ามรดกจะทำให้ไม่สามารถรับมรดกแทนที่ได้ การตีความบทบัญญัติมาตรา 1639 ในเรื่องการรับมรดกแทนที่น่าจะเป็นการขัดต่อเจตนารมณ์ของหลักการรับมรดกแทนที่มีขึ้นเพื่อให้ทรัพย์สินมรดกตกทอดแก่บุญหลานในวงศ์ตระกูลของผู้ตายสืบไปและยังต้องการคุ้มครองสิทธิของผู้สืบสันดานชั้นหลังมิให้ได้รับการกระทบกระเทือนจากเหตุนอกเหนืออำนาจควบคุมและโดยปราศจากความผิดของผู้สืบสันดานชั้นหลังนั้นอีกด้วย (พรชัย สุนทรพันธ์, 2559, หน้า 1-15)

ประการที่ 2 ทายาทโดยธรรมถูกจำกัดมิให้รับมรดกก่อนเจ้ามรดกตาย การถูกจำกัดมิให้รับมรดกเป็นเรื่องการกระทำที่ไม่สมควรของทายาท (มาตรา 1606) (พิชัย นิลทองคำ, 2559) เช่น ทายาทโดยธรรมได้กระทำโดยเจตนาให้เจ้ามรดกหรือผู้มีสิทธิได้รับมรดกก่อนตนถึงแก่ความตายโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ฟ้องเจ้ามรดกกว่าทำผิดในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต จำคุกหรือข่มขู่ให้เจ้ามรดกทำพินัยกรรม ปลอมพินัยกรรม เป็นต้น การเสียสิทธิการรับมรดกฐานเป็นผู้ไม่สมควร มีแนวคิดเบื้องต้นมาจากการที่ “บุคคลไม่สมควรได้รับประโยชน์จากการทำความผิดของเขา” (อิริวิทย์ รักเล่ง, 2564, ย่อหน้า 14) ดังนั้น การเสียสิทธิการรับมรดกเพราะถูกจำกัดมิให้รับมรดกจึงมีผลเฉพาะตัวทายาทที่ได้กระทำผิดเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ทายาทถูกจำกัดมิให้รับมรดกภายหลังที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย ทำให้ไม่อาจปรับบทบัญญัติของกฎหมายในเรื่องการรับมรดกแทนที่ได้ เนื่องจากบทบัญญัติในการรับมรดกแทนที่บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นกรณีถูกจำกัดมิให้รับมรดกก่อนเจ้ามรดกตายเท่านั้นจึงสามารถรับมรดกแทนที่ได้ ทำให้เกิดปัญหาว่าผู้สืบสันดานโดยตรงไม่สามารถเข้ารับมรดกแทนที่ได้ เรื่องนี้มีคำพิพากษาศาลฎีกา (คำพิพากษาศาลฎีกา 478/2539¹¹ และ 5611/2554¹²) ให้ผู้สืบสันดานสามารถสืบมรดกตามมาตรา 1607 ได้

2. การรับมรดกแทนที่ต้องเป็นกรณีที่ทายาทโดยธรรมถึงแก่ความตาย โดยการตายนั้นให้รวมไปถึงการสาบสูญด้วย และเป็นการถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดกตาย เรื่องนี้ไม่รวมถึงผู้รับพินัยกรรมถึงแก่ความตาย เนื่องจากเมื่อผู้รับพินัยกรรมถึงแก่ความตายข้อกำหนดตามพินัยกรรมย่อมเป็นอันตกไป (มาตรา 1698) ให้ปันส่วนที่ตกแก่ผู้รับพินัยกรรมให้แก่ทายาทโดยธรรม (มาตรา 1699) ดังนั้น เมื่อผู้รับพินัยกรรมถึงแก่ความตาย ทายาทของผู้รับพินัยกรรมจึงไม่อาจเข้ารับมรดกแทนที่ได้ (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 546)

อย่างไรก็ตามในกรณีที่ผู้รับพินัยกรรมเป็นทายาทโดยธรรมด้วย เช่น เจ้ามรดกมีบุตรชอบด้วยกฎหมาย 3 คน เจ้ามรดกทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินทั้งหมดให้บุตรคนที่สาม แต่ปรากฏว่าบุตรคนที่สามถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดก แม้กฎหมายจะมีให้มีการรับมรดกแทนที่ในส่วนของผู้รับพินัยกรรม แต่ทรัพย์สินมรดกย่อมตกทอดแก่ทายาทโดยธรรม คือ บุตรทั้งสามคนที่มิได้รับมรดกด้วย เพราะฉะนั้นมรดกส่วนของผู้รับพินัยกรรมจึงสามารถที่จะมีการรับมรดกแทนที่ได้

¹¹ จำเลยมิได้ครอบครองที่ดินส่วนของผู้ตายด้วยเจตนาเป็นเจ้าของก่อนผู้ตายถึงแก่ความตายที่ดินยังคงเป็นมรดกของผู้ตาย จำเลยจึงไม่ได้รับการสิทธิในที่ดินส่วนของผู้ตายโดยการครอบครองตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1382

¹² มิใช่ว่าการสืบมรดกนี้จะมีได้เฉพาะการสืบมรดกของบุตรที่สืบสายโลหิตจากเจ้ามรดกเท่านั้น

3. การรับมรดกแทนที่จะต้องเป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่ 1 ผู้สืบสันดาน ลำดับที่ 3 พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ลำดับที่ 4 พี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน ลำดับที่ 6 ลูก ป้า น้า อา ถึงแก่ความตายก่อนเจ้ามรดก เท่านั้น กฎหมายมิให้มีการรับมรดกแทนที่ในส่วนของการทายาทโดยธรรมลำดับที่ 2 บิดามารดา และลำดับที่ 5 ปู่ ย่า ตา ยาย

4. การรับมรดกแทนที่ ผู้ที่มีสิทธิรับมรดกแทนที่จะต้องเป็นผู้สืบสันดานโดยตรงเท่านั้น ผู้สืบสันดานโดยตรงหมายถึง ผู้สืบสันดานที่เป็นผู้สืบสายโลหิตที่แท้จริงของผู้ที่ตนเองจะเข้ารับมรดกแทนที่ กล่าวคือ จะต้องเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย หรือเป็นบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองเท่านั้น ไม่รวมถึงบุตรบุญธรรม

ปัญหาการจัดการทรัพย์สินที่เกิดขึ้นหลังการตายโดยผู้ตายไม่ได้ทำพินัยกรรม

จากการศึกษาการแบ่งทรัพย์สินของผู้ตาย จะพบว่า ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติกับคู่สมรส อาจได้ส่วนแบ่งมรดกที่เท่ากันหรือในบางกรณีคู่สมรสอาจได้รับส่วนแบ่งมรดกมากกว่าเช่น ในกรณีที่ผู้ตายมีคู่สมรสและมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 2 คน ถ้าผู้ตายมีที่ดินอยู่ 20 ไร่ คู่สมรสจะได้รับส่วนแบ่งในที่ดินครึ่งหนึ่งคือ 10 ไร่ ส่วนที่เหลือ 10 ไร่ จะต้องนำมาแบ่งให้พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ซึ่งเป็นทายาทโดยธรรมลำดับที่ 3 จำนวน 2 คนๆ ละเท่าๆ กัน คือ คนละ 5 ไร่ อาจเกิดปัญหาว่าสิทธิในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายจะขึ้นอยู่กับส่วนแบ่งในมรดกของผู้ตายหรือไม่ เรื่องนี้มีข้อพิจารณาดังนี้

1. การจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย หากผู้ตายมิได้ระบุให้ใครเป็นผู้มีสิทธิจัดการมรดก ในเรื่องนี้ ทายาทที่มีสิทธิรับมรดกทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะยื่นคำร้องขอต่อศาลเพื่อแต่งตั้งผู้จัดการมรดก (มาตรา 1713¹³) โดยศาลอาจมีคำสั่งแต่งตั้งทายาทคนหนึ่งคนใดหรือเป็นบุคคลภายนอกเป็นผู้จัดการมรดกก็ได้ หรือศาลสามารถแต่งตั้งให้ผู้จัดการมรดกร่วมกันก็ได้ ทั้งนี้เนื่องไม่มีกฎหมายระบุให้ศาลต้องแต่งตั้งผู้จัดการมรดกเพียงคนเดียวเท่านั้นและก็ไม่มีความหมายที่จะระบุสัดส่วนว่าทายาทที่จะเป็นผู้จัดการมรดกจะต้องมีสิทธิในทรัพย์สินมากกว่าทายาทคนอื่น ดังนั้น หากทายาทที่มีสิทธิรับมรดกจะใช้สิทธิในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย จะต้องขึ้นอยู่กับความยินยอมของทายาทผู้มีสิทธิรับมรดกไม่ว่าจะเป็นการรับมรดกโดยตรงหรือการรับมรดกแทนที่ ส่วนทายาทจะให้ความยินยอมทั้งหมดหรือโดยเสียงข้างมากก็ได้

ผู้จัดการมรดกอยู่ในฐานะตัวแทนของทายาททุกคนในการจัดการทรัพย์สินมรดก และมีหน้าที่จัดการรวบรวมทรัพย์สินมรดก และแบ่งปันทรัพย์สินมรดกให้แก่ทายาทที่มีสิทธิรับมรดกตามสัดส่วนที่ทายาทแต่ละคนมีสิทธิได้รับมรดกโดยการแบ่งปันทรัพย์สินมรดกอาจให้ทายาทเข้าครอบครองทรัพย์สินมรดกตามสัดส่วนที่มีสิทธิ หรือโดยการขายทรัพย์สินมรดกแล้วเอาเงินที่ขายได้มาแบ่งปันกันระหว่างทายาท หรือโดยการทำสัญญาที่มีหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อฝ่ายผู้ต้องรับผิดชอบหรือตัวแทนของฝ่ายนั้นเป็นสำคัญ (มาตรา 1750¹⁴) ทั้งนี้ผู้จัดการมรดกจะจัดการทรัพย์สินในทางที่เป็นประโยชน์แก่กองมรดกไม่ได้ เช่น ผู้จัดการมรดกจะรับซื้อที่ดินที่เป็นมรดกเสียเองไม่ได้ ดังนั้น หากผู้จัดการมรดกไม่แบ่งปันทรัพย์สินมรดก ถือว่าผู้จัดการมรดกทำผิดหน้าที่ ก็อาจมีการร้องขอให้ถอดถอนผู้จัดการมรดกก็ได้

ในกรณีที่ปรากฏว่าผู้จัดการมรดกไม่สามารถจัดการแบ่งปันทรัพย์สินมรดกให้แก่ทายาททุกคนได้ ทำให้ผู้จัดการมรดกมีความจำเป็นที่จะต้องขายทรัพย์สินของผู้ตายในนามของผู้จัดการมรดก ปัญหาจะเกิดขึ้น

¹³ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1713

¹⁴ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1750

พันที่ว่าผู้จัดการมรดกมีอำนาจขายทรัพย์สินของผู้ตายแล้วนำเงินที่ได้มาแบ่งให้แก่ทายาทที่มีสิทธิรับมรดกได้หรือไม่ ในเรื่องศาลฎีกาได้วินิจฉัยว่าผู้จัดการมรดกมีอำนาจขายทรัพย์สินของผู้ตายได้หากมีความจำเป็นที่จะต้องกระทำเพื่อแบ่งทรัพย์สินมรดกแต่ต้องเป็นการขายที่ผู้จัดการมรดกกระทำโดยสุจริตไม่ได้หวังผลประโยชน์ใดๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเงินมาแบ่งปันแก่ทายาท ทายาทส่วนใหญ่ให้ความยินยอม ทั้งเป็นกรณีที่มีความจำเป็นต้องขาย โดยทายาทส่วนใหญ่ยินยอมให้มีการขาย (พิศิษฐ์ ศรีสังข์, 2565, ย่อหน้า 1) เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 21739/2556¹⁵, 6219/2559¹⁶

2. กรณีที่ไม่มีการแต่งตั้งผู้จัดการมรดก กฎหมายถือว่าทายาททุกคนเป็นเจ้าของรวมในทรัพย์สินของผู้ตาย หากทรัพย์สินของผู้ตายยังไม่ได้มีการแบ่งแยกเป็นสัดส่วน จะต้องนำกฎหมายเรื่องกรรมสิทธิ์รวมมาใช้บังคับตั้งแต่มาตรา 1356 - มาตรา 1366 มาใช้บังคับแก่การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายโดยอนุโลม ซึ่งผู้เขียนจะขอเสนอในประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การจัดการทรัพย์สินที่ทายาทมีกรรมสิทธิ์รวม โดยส่วนของแต่ละบุคคลที่เป็นทายาทไม่จำเป็นที่จะต้องมีส่วนเท่าๆ กัน แต่ละคนจะมีส่วนในกรรมสิทธิ์รวมแค่ไหนเพียงใดไม่สำคัญ จะมีส่วนมากน้อยก็ได้ (มาตรา 1356¹⁷) กฎหมายถือว่าเป็นเจ้าของรวมในทรัพย์สิน ดังนั้นการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายจึงต้องนำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 4 ในหมวด กรรมสิทธิ์รวมมาใช้บังคับแก่การจัดการทรัพย์สิน ดังนี้

¹⁵ พ.ร.ฎ.ค่าเช่าบ้านข้าราชการเป็นกฎหมายที่มีเจตนารมณ์เพื่อช่วยเหลือข้าราชการที่ได้รับความเดือดร้อนในเรื่องที่อยู่อาศัยเพราะราชการเป็นเหตุ เนื่องจากได้รับคำสั่งให้ไปประจำสำนักงานในท้องที่ที่ตนไม่มีที่อยู่อาศัย พ.ร.ฎ.ค่าเช่าบ้านข้าราชการ พ.ศ.2527 มาตรา 4 ได้นิยามคำว่า "ท้องที่" ไว้ว่า หมายความว่า กรุงเทพมหานคร อำเภอหรือกิ่งอำเภอ เห็นได้ว่า ตามบทนิยามดังกล่าวมิได้ประสงค์ให้ใช้อำเภอหรือกิ่งอำเภอเป็นหลักในการกำหนดว่าเป็นท้องที่ที่รับราชการครั้งแรก จึงต้องพิจารณาจากท้องที่ที่เป็นเขตพื้นที่การปกครองของอำเภอหรือกิ่งอำเภอตามสภาพความเป็นจริง โดยการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การปกครองที่เกิดขึ้นภายหลังจะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิทธิที่เกิดขึ้นมาก่อน ดังนั้น การที่ ม. บรรจุรราชการครั้งแรกที่ตำบลเวียงชัย อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย แต่ต่อมาย้ายมารับราชการภายหลังจากที่ตำบลเวียงชัยมีพระราชกฤษฎีกายกฐานะจากตำบลเวียงชัย เป็นอำเภอเวียงชัยแล้ว ก็ไม่ทำให้ ม. เกิดสิทธิที่จะเบิกค่าเช่าบ้านข้าราชการตามมาตรา 7 (3) ได้ ส่วนการที่ ม. กู้เงินจากสถาบันการเงินเพื่อปลูกสร้างบ้านที่อำเภอเมืองเชียงรายซึ่งเป็นท้องที่ที่ตนบรรจุรับราชการครั้งแรกและเป็นท้องที่ที่ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปประจำสำนักงานใหม่ กรณีย่อมถือได้ว่า ม. มีเคสหณของตนในท้องที่ดังกล่าว จึงต้องห้ามมิให้เบิกค่าเช่าบ้านข้าราชการตามมาตรา 7 (2) เช่นกัน

¹⁶เมื่อ จ. และ น. ถึงแก่ความตายแล้วทายาทยังไม่ได้แบ่งปันทรัพย์สินมรดกกัน ที่ดินพิพาทเป็นทรัพย์สินมรดกของ จ. และ น. ผู้จัดการมรดกอยู่ในฐานะเป็นตัวแทนของทายาททุกคนของ จ. และ น. มีอำนาจตามกฎหมายในการแบ่งปันทรัพย์สินมรดก มีสิทธิและหน้าที่ที่จะทำการอันจำเป็นเพื่อจัดการมรดกโดยทั่วไป หรือเพื่อแบ่งปันทรัพย์สินมรดก และต้องรับผิดชอบทายาทในฐานะตัวแทน ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1719 และ 1720 โดยทายาทแต่ละคนไม่จำเป็นต้องตั้งตัวแทนอีก และปรากฏว่ากองมรดกของ จ. และ น. มีหนี้ที่ต้องชำระเป็นจำนวนมากและต้องรับภาระชำระค่าดอกเบี้ยไม่น้อยกว่าปีละ 66,000,000 บาท หากไม่รับดำเนินการขายที่ดินพิพาทย่อมเกิดความเสียหายแก่กองมรดกที่จะต้องรับภาระหนี้เพิ่มขึ้น ผู้จัดการมรดกได้จัดการประชุมทายาทของ น. และเสนอให้ทายาททุกคนประมูลซื้อที่ดินพิพาทก่อน แต่ไม่มีทายาทคนใดเสนอราคา จากนั้นทายาทลงคะแนนด้วยเสียงข้างมากของผู้มีสิทธิได้รับมรดกให้ขายที่ดินพิพาทเพื่อนำเงินไปชำระหนี้กองมรดกของ น. แล้วนำเงินส่วนที่เหลือมาแบ่งปันระหว่างทายาท ผู้จัดการมรดกเป็นผู้ดำเนินการจัดการประมูลที่ดินพิพาท แต่เมื่อได้ราคาต่ำเกินควร ก็ดำเนินการจัดหาผู้เสนอซื้อรายใหม่ ต่อมาผู้เสนอซื้อในราคาที่สูงขึ้น และทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดกเกินกว่ากึ่งหนึ่งลงคะแนนเสียงข้างมากให้ขายที่ดินพิพาทในราคาดังกล่าว คงมีแต่เพียงโจทก์ที่ 1 คัดค้าน ซึ่งในวันเดียวกันทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดกของ จ. ก็ให้ความยินยอมขายที่ดินพิพาทในส่วนที่เป็นมรดกของ จ. ไปพร้อมกับมรดกของ น. ด้วย กรณีดังกล่าวจึงเป็นการที่เจ้าของรวมจัดการอันเป็นสาระสำคัญโดยตกลงกันด้วยคะแนนข้างมากแห่งเจ้าของรวม และคะแนนข้างมากนั้นมีส่วนไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งแห่งทรัพย์สินมรดกแล้ว ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1745 ประกอบมาตรา 1358 วรรคสาม ได้จัดการตามที่เป็นเพื่อมิให้เกิดความเสียหายแก่กองมรดกของ น. และทายาททุกคนตามหน้าที่อันควรแล้ว แม้ผู้จัดการมรดกจะยังไม่ได้รับอนุญาตจากศาลให้ขายที่ดินพิพาทในส่วนมรดกของ น. ตามเงื่อนไขในคำสั่งศาลแพ่งกรุงเทพใต้ถือได้ว่าได้ปฏิบัติตามคำสั่งศาลและทำหน้าที่ผู้จัดการมรดกเพื่อแบ่งปันทรัพย์สินมรดกโดยชอบแล้ว

¹⁷ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1356

1. การจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย ถ้าเป็นการจัดการธรรมดาเป็นการใช้เอาประโยชน์จากทรัพย์สินตามปกติ (มาตรา 1358 วรรคสอง) จะต้องตกลงโดยคะแนนข้างมากแห่งเจ้าของรวม การจัดการทรัพย์สินที่มีลักษณะเป็นการจัดการตามปกติของทรัพย์สินนั้น เช่น ทายาทคนหนึ่งคนใดอาจนำที่ดินออกให้เช่า หรือนำรถยนต์ออกวิ่งรับส่งคนโดยสาร การจัดการตามธรรมดานี้ไม่จำเป็นที่ทายาททุกคนต้องให้ความยินยอม ขอให้มิเสียงเกินกว่าครึ่งหนึ่งของเจ้าของรวมแล้ว ไม่ว่าผู้ใดจะมีส่วนในการเป็นเจ้าของอยู่เล็กน้อยเพียงใด (จุฑามาศ นิสารัตน์, 2536, หน้า 173-174) เช่น ถ้าผู้ตายมีทายาทที่มีสิทธิรับมรดกเป็นคู่สมรสและพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวของผู้ตาย คู่สมรสจะมีสิทธิในส่วนแบ่งมรดกทั้งหนึ่งหรือมีสัดส่วนร้อยละ 50 ของทรัพย์สินมรดก ส่วนทายาทที่เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันถ้ามีจำนวน 2 คน แต่ละคนจะมีสิทธิในส่วนแบ่งมรดกร้อยละ 25 ของทรัพย์สินมรดก (มาตรา 1635 (2)) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 528) ถ้าพี่น้องร่วมบิดามารดา 2 คน เห็นด้วยก็ถือว่าเป็นเสียงข้างมาก ไม่ได้พิจารณาสัดส่วนของคู่สมรสว่ามีร้อยละ 50 ของทรัพย์สินมรดก

2. การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายในเรื่องอันเป็นสาระสำคัญเป็นจัดการทรัพย์สินในลักษณะเป็นการใช้เอาประโยชน์จากทรัพย์สินในเรื่องที่มีสำคัญจากการใช้เอาประโยชน์จากทรัพย์สินตามปกติ (มาตรา 1358 วรรคสาม) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 417) กฎหมายกำหนดว่าต้องตกลงกันด้วยคะแนนเสียงข้างมากแห่งเจ้าของรวม และคะแนนเสียงข้างมากนั้นจะต้องมีส่วนไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งแห่งค่าทรัพย์สิน การที่กฎหมายกำหนดให้การจัดการทรัพย์สินในเรื่องอันเป็นสาระสำคัญจะต้องใช้เสียงข้างมากและต้องมีส่วนในทรัพย์สินไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าทรัพย์สิน เนื่องจากเรื่องที่ต้องการจัดการเป็นสาระสำคัญ เพียงแต่คะแนนเสียงข้างมากอาจยังไม่พอ เพราะในกรณีที่เจ้าของรวมมีส่วนเท่าๆ กัน คะแนนเสียงข้างมากก็ย่อมเกินกว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าแห่งทรัพย์สินที่เป็นเจ้าของร่วมกัน แต่ในกรณีเจ้าของรวมมีส่วนในทรัพย์สินไม่เท่ากัน และเจ้าของรวมจำนวนมากมีส่วนในทรัพย์สินน้อยเช่นนี้ เมื่อเวลาลงคะแนนเจ้าของรวมจำนวนมากยังมีส่วนไม่ถึงครึ่งของค่าแห่งทรัพย์สิน กฎหมายจึงให้ความสำคัญแก่เจ้าของรวมที่มีส่วนในทรัพย์สินมาก เป็นหลัก เพราะมีส่วนได้เสียในทรัพย์สินมากกว่าจึงบัญญัติให้แม้มีคะแนนเสียงข้างมากก็ยังไม่พอยังต้องให้คะแนนเสียงของผู้ลงคะแนนเสียงมีส่วนเป็นเจ้าของไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของค่าแห่งทรัพย์สินนั้น (ศรีราชา เจริญพานิช, 2555, หน้า 216) เช่น หากผู้ตายมีทายาทที่เป็นคู่สมรสและพี่น้องร่วมบิดามารดาของผู้ตาย จำนวน 2 คน กรณีนี้คู่สมรสจะมีสัดส่วนในทรัพย์สินมรดกทั้งหนึ่งคือ ร้อยละ 50 ของทรัพย์สินมรดก และพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันของผู้ตาย 2 คน แต่ละคนจะมีสัดส่วนในทรัพย์สินมรดกของผู้ตายร้อยละ 25 ของทรัพย์สินมรดก หากจะนำทรัพย์สินคือ ที่ดินของผู้ตายออกให้เช่ามีกำหนดเกินกว่า 10 ปี หรือนำรถยนต์วิ่งรับส่งคนโดยสาร โดยการเปลี่ยนเส้นทางจากเดิมวิ่งจากลพบุรี-สระบุรี เปลี่ยนเป็นลพบุรี-สิงห์บุรี ถือว่าเป็นตกลงที่จะเปลี่ยนแปลงในเรื่องอันเป็นสาระสำคัญของการจัดการทรัพย์สินของผู้ตาย เช่นนี้จะต้องได้คะแนนเสียงข้างมาก คือ 2 เสียงใน 3 เสียง และมีส่วนไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งแห่งค่าทรัพย์สิน คือ ตั้งแต่ร้อยละ 50 หรือมากกว่า ดังนั้นถ้าพี่น้องร่วมบิดามารดา 2 คน เห็นว่าควรเปลี่ยนแปลงการจัดการในเรื่องที่เป็นสาระสำคัญดังกล่าว เช่นนี้ถือว่าเป็นเสียงข้างมากและมีส่วนไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งแห่งค่าทรัพย์สิน (พิจารณาจากสัดส่วนของทรัพย์สินมรดก) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 417)

3. การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายในการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์เป็นการจัดการทรัพย์สินในลักษณะเป็นการใช้เอาประโยชน์จากทรัพย์สินที่มีวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งแต่เปลี่ยนเป็นการใช้เอาประโยชน์จากทรัพย์สินที่มีวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่ง ถือว่าการจัดการในทางเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์

เป็นเรื่องใหญ่ (ศรีราชา เจริญพานิช, 2555, หน้า 217) กฎหมายจึงกำหนดว่าเจ้าของรวมจะต้องเห็นชอบหมดทุกคนหรือเห็นชอบในลักษณะเป็นเอกฉันท์ไม่มีการโต้แย้งคัดค้านแต่อย่างใด การจัดการที่มีลักษณะเป็นการเปลี่ยนแปลงวัตถุที่ประสงค์จะเป็นสิ่งกระทบต่อผลประโยชน์ของทายาททุกคนและเป็นการเปลี่ยนแปลงกระทบอย่างมากเช่น การจะนำที่ดินของผู้ตายจากเดิมที่ให้เขาทำนาเปลี่ยนเป็นนาออกขายหรือเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บริษัทแห่งหนึ่งใช้เป็นการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม กฎหมายจึงต้องให้ทายาทที่มีสิทธิรับมรดกซึ่งเป็นเจ้าของรวมเห็นชอบทุกคน

แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นการจัดการทรัพย์สินที่มีลักษณะเป็นการสงวนดูแลรักษาทรัพย์สินหมายถึง การกระทำในทางสงวนไว้ไม่ทำให้ทรัพย์สินบุบสลายสูญสิ้นไปและใช้ทำประโยชน์ต่อไปได้ ทายาทคนหนึ่งที่ได้รับมรดกสามารถดำเนินการได้โดยไม่ต้องได้รับความเห็นชอบก่อนได้ เช่น ทายาทนำรถยนต์มาซ่อมแซม หรือบำรุงรักษา

ประเด็นที่ 2 การใช้สิทธิในทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์รวม แต่ต้องไม่ขัดต่อเจ้าของรวมคนอื่น (มาตรา 1360) โดยปกติแล้วเจ้าของกรรมสิทธิ์ย่อมมีสิทธิในการใช้สอยทรัพย์สินได้ จำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สิน ได้ดอกผลแห่งทรัพย์สิน เป็นต้น ทั้งนี้ตามมาตรา 1336 แต่ในเรื่องนี้ทายาทที่เป็นเจ้าของรวมคนหนึ่งใช้สิทธิในทรัพย์สินเพื่อประโยชน์ของทายาทที่มีสิทธิรับมรดกโดยเฉพาะตนเอง ไม่เป็นการไปกระทบต่อการใช้สิทธิของทายาทคนอื่นที่เป็นเจ้าของรวมเช่น ทายาทคนหนึ่งใช้สิทธิปลูกบ้านลงบนที่ดินของผู้ตายโดยไม่เกินส่วนที่จะตกทอดแก่ตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการใช้สิทธิของทายาทคนนั้นจะต้องเป็นการใช้สิทธิไปในทางสุจริต (มาตรา 5) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 53) ดังนั้นการใช้สิทธิจะต้องไม่ขัดต่อการใช้สิทธิของทายาทเจ้าของรวมคนอื่น ๆ ด้วย

ถ้าการใช้สิทธิของทายาทในเรื่องนี้เป็นเรื่องการใช้สิทธิเพื่อประโยชน์ของตนเองมิใช่การเอาทรัพย์สินให้ผู้อื่นใช้หรือเอาออกหาผลประโยชน์ซึ่งเป็นเรื่องการจัดการรักษาทรัพย์สินซึ่งเป็นการจัดการทรัพย์สินตามมาตรา 1358 (จุฑามาศ นิศารัตน์, 2536, หน้า 179)

ประเด็นที่ 3 การจำหน่าย จำนำ จำนอง ก่อให้เกิดการติดพันในทรัพย์สินที่ทายาทเป็นเจ้าของรวม (มาตรา 1361) ตามกฎหมายแล้วทายาทที่เป็นเจ้าของรวมย่อมมีสิทธิจำหน่ายจ่ายโอน จำนอง หรือก่อให้เกิดภาระติดพันเฉพาะส่วนของตนเองได้และมีผลผูกพันเฉพาะทายาทคนนั้นเท่านั้น (มาตรา 1361 วรรคหนึ่ง) (พิชัย นิลทองคำ, 2559, หน้า 418) แต่ถ้าทายาทคนหนึ่งจะจำหน่าย จำนำ จำนอง ก่อให้เกิดการติดพันในทรัพย์สินเกินกว่าส่วนของตนเองจะต้องได้รับความยินยอมของทายาทที่เป็นเจ้าของรวมหมดทุกคน การจำหน่าย จำนำ จำนอง ก่อให้เกิดการติดพันในทรัพย์สินถึงจะมีผลผูกพันทายาทที่เป็นเจ้าของรวมหมดทุกคน

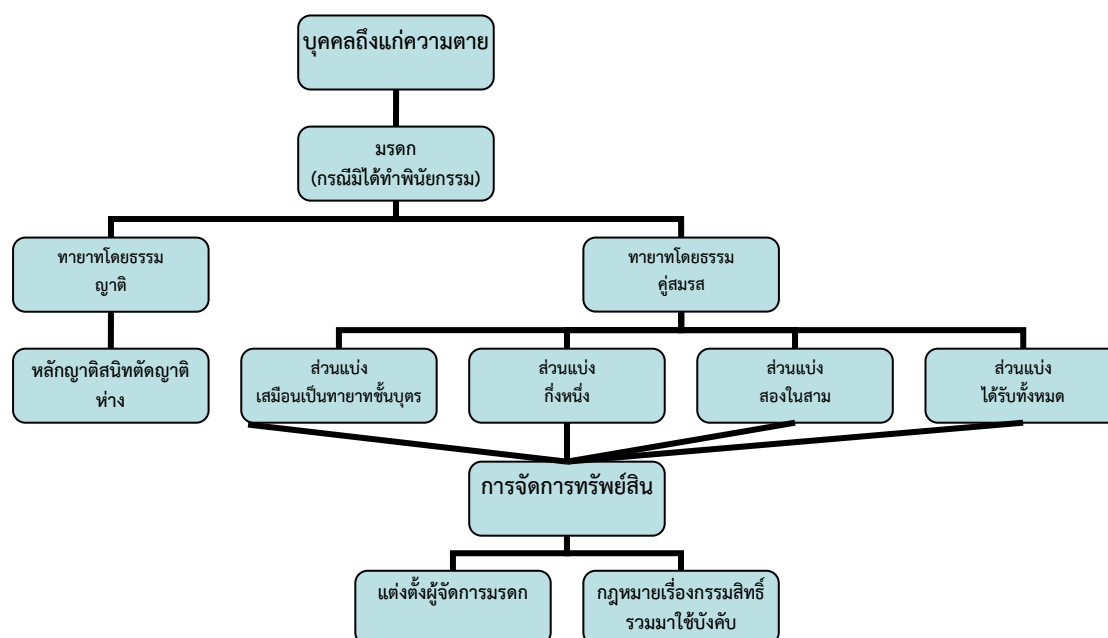
มีข้อสังเกตว่า ความยินยอมแห่งเจ้าของรวมทุกคน นั้นอาจจะเป็นการแสดงออกโดยชัดแจ้งหรือโดยปริยายก็ได้ เช่น การที่เจ้าของรวมได้รู้ถึงการดำเนินการจำหน่ายทรัพย์สินซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์รวม แต่นิ่งเสียไม่คัดค้าน ดั่งนี้ย่อมถือว่ายินยอมโดยปริยาย (ศรีราชา เจริญพานิช, 2555, หน้า 223)

อย่างไรก็ตามถ้าทายาทคนหนึ่งคนใดไม่ยินยอมแล้ว ทายาทคนอื่นจะจำหน่าย จำนำ จำนอง ก่อให้เกิดการติดพันในทรัพย์สินนั้นไม่ได้ ต้องใช้วิธีขอแบ่งทรัพย์สิน หากไม่สามารถแบ่งกันได้จะต้องดำเนินการฟ้องคดี ศาลจะดำเนินการไกล่เกลี่ยเสียก่อน หากไม่สามารถตกลงกันได้จะให้มีการประมูลกันระหว่างทายาทก่อน แต่ถ้าไม่มีทายาทที่เป็นเจ้าของรวมคนใดรับซื้อทรัพย์สินนั้นไว้ ศาลก็จะดำเนินการนำทรัพย์สินนั้นออกขายทอดตลาดเพื่อนำเงินมาแบ่งให้แก่เจ้าของรวมตามสัดส่วน

บทสรุป

การจัดการทรัพย์สินของผู้ตายกรณีที่ไม่ได้ทำพินัยกรรม ทำให้ต้องพิจารณาก่อนว่าสิ่งใดเป็นทรัพย์สินมรดกและตกทอดแก่ทายาทคือใคร เมื่อบุคคลนั้นเป็นผู้มีสิทธิรับมรดกแล้ว ทายาทที่มีสิทธิรับมรดกย่อมมีสิทธิจัดการในฐานะเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ แต่การได้รับทรัพย์สินมรดกทายาททุกคนอาจได้รับทรัพย์สินมรดกเท่าๆ กัน หรือบางกรณีหากผู้ตายมีคู่สมรส กฎหมายอาจกำหนดให้คู่สมรสได้รับส่วนแบ่งมากกว่าทายาทที่เป็นญาติ การที่คู่สมรสได้รับมรดกมากกว่าทายาทคนอื่น อาจนำมาซึ่งปัญหาว่าคู่สมรสที่มีสิทธิได้รับมรดกมากกว่าจะมีสิทธิในการจัดการทรัพย์สินมากกว่าทายาทคนอื่นหรือไม่ ซึ่งผู้เขียนพบว่า การจัดการทรัพย์สินนั้นทายาทคนหนึ่งคนใดอาจร้องขอให้มีการจัดการมรดก โดยผู้จัดการมรดกย่อมมีหน้าที่ในการรวบรวมทรัพย์สินมรดก และดำเนินการแบ่งปันให้แก่ทายาทตามสัดส่วนแห่งสิทธิที่ทายาทแต่ละคนควรจะได้รับ โดยผู้จัดการมรดกอาจเป็นทายาทที่มีสิทธิรับมรดกคนใดก็ได้ไม่ได้คำนึงถึงสัดส่วนในทรัพย์สินมรดกหรืออาจเป็นบุคคลภายนอกที่ไม่เป็นทายาทก็ได้ ส่วนถ้าไม่มีการตั้งผู้จัดการมรดกในเรื่องนี้กฎหมายให้นำเรื่องกรรมสิทธิ์รวมมาใช้บังคับแก่ทายาทในเรื่องการจัดการทรัพย์สิน การใช้สิทธิในทรัพย์สิน การจำหน่าย จำนำ จำนอง ก่อให้เกิดการติดพันในทรัพย์สินที่เป็นทายาทของเจ้าของรวม โดยไม่มีการคำนึงถึงสัดส่วนในทรัพย์สินมรดกแต่อย่างใด เว้นแต่การจัดการทรัพย์สินในกรณีเรื่องอันเป็นสาระสำคัญตามมาตรา 1358 วรรคสาม นอกจากพิจารณาจำนวนทายาทที่ลงคะแนนเสียงแล้ว ยังจะต้องพิจารณาค่าของทรัพย์สินหรือสัดส่วนในทรัพย์สินมรดกด้วย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

ภาพ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

ในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายหากไม่สามารถที่จะแต่งตั้งผู้จัดการมรดกได้ จะต้องนำกฎหมายเรื่องกรรมสิทธิ์รวมมาใช้บังคับ ทั้งนี้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยควรคำนึงถึงสิทธิในทรัพย์สินที่ทายาทผู้มีสิทธิได้รับทรัพย์สินมากกว่าผู้ที่ได้รับทรัพย์สินน้อยกว่าว่าเป็นผู้สมควรใช้สิทธิในการจัดการทรัพย์สินของผู้ตายมากน้อยเพียงใด

เอกสารอ้างอิง

- จุฑามาศ นิศารัตน์. (2536). กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ถิรวิทย์ รักเล่ง. (2564). ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการรับมรดก. สืบค้น มิถุนายน 3, 2566, จาก http://www.lawgrad.ru.ac.th/AbstractsFile/6212019038/1663731198618b59e450d40f11c54fc922a5d6a222_abstract.pdf.
- ประสพสุข บุญเดช. (2560). หลักกฎหมายครอบครัว. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- พงษ์ธวัช บัญพิทักษ์. (2562). การแบ่งมรดกระหว่างทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์. สืบค้น มิถุนายน 3, 2566, จาก https://www.parliament.go.th/ewt-admin/ewt/elaw_parcy/ewt_dl_link.php?nid=2385.
- พรชัย สุนทรพันธ์. (2559, กรกฎาคม-ธันวาคม). ปัญหาเกี่ยวกับการรับมรดกแทนที่. *วารสารเกษมบัณฑิต*, 17(2), 1-15.
- พิชัย นิลทองคำ. (2559). ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-6 อาญา ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม. กรุงเทพฯ: อทตยา มิเลินเนียม.
- พิศิษฐ์ ศรีสังข์. (2565). ผู้จัดการมรดกมีอำนาจขายทรัพย์มรดกโดยไม่ได้รับความยินยอมจากทายาทหรือไม่. สืบค้นเมื่อ พฤษภาคม 30, 2566, จาก <https://www.srisunglaw.com>.
- ศรียาชา เจริญพานิช. (2555). คำอธิบายกฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2552). เอกสารการสอนชุดวิชา **กฎหมายแพ่ง 3: ครอบครัว-มรดก**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

